באמנות שואלים שאלות בעיצוב חייבים לתת תשובות

למה אנחנו מתכוונים כשאנחנו אומרים עיצוב, מי צורך עיצוב ומדוע צריכת עיצוב היא חלק מתרבות החיים שלנו

- ששון גואטה -

כשאומרים לנו "עיצוב", אנחנו מיד שואלים איזה עיצוב? עיצוב גרפי? עיצוב מוצר? עיצוב תעשייתי? או אחר? קצת קשה לנו להתייחס לעיצוב מבלי לשייך אותו אל תחום מסוים.

האדם עוסק בעיצוב הרבה לפני שקראו לזה כך. במשך כל ההיסטוריה האנושית, אנשים עיצבו את סביבת החיים, בעיקר מתוך צרכים תרבותיים. בתים, כלים, ריהוט, כלי נגינה, כלי נשק, ביגוד וכל מה שיכול היה להעניק אופי, שייכות, אמירה ונקיטת עמדה. במקביל, התפתחה האמנות. אישים מוכשרים צירפו, פיסלו, הלחינו, ניגנו, כתבו ספרות ושירה ועסקו במחול. נקודת ההשקה בין עיצוב לבין אמנות לא לגמרי ברורה ובהחלט יש אזור חפיפה משמעותי בין שני התחומים.

על התפר בין אמנות ועיצוב בדיון שלפנינו, עם אריה אופיר, מעצב בעל עבר עשיר בעשייה עיצובית הנושקת באמנות.

אריה אופיר: "מצד אחד, האמנות בהגדרתה אינה רואה את עצמה כספק של סחורה או מוצרים, העיצוב לעומתה בא לספק מוצרים מעוצבים, לאוזה יש כאן סותרה. היחס בין אמנות ועיצוב הוא כמו בין שכן לטים, הם לא נסהלים ולא ניתן לחבר ביניהם. בבתי ספר לעיצוב מוצל מעצבי מוצרים חשובים, מנהלים דיאלוג מתמשך עם האמנות ונוצר סדר עדיפויות חדש, קודם כל אמירה והצגת עמדה. בזה אתה נבחן כמעצב ולא ביכולת לספק אסתטיקה למוצר.

אם ניקח כדוגמא את הכיסאות של ון ון ארד (מעצב ישראלי, לסד בבצלאל ובעל סטודיו לעיצוב מוצרים בלונדון), הם בפרוש לא נוחים והם לא באו לשרת את מרכיב הנוחות או את מרכיב המחיר, שביסוד תפיסת העיצוב המעשייתי".

ובכל זאת, מה הרעיון?

"אנחנו שואלים את עצמנו, האם ריהוט בא לשרת רק פונקציה מעשית, או אולי להביא איתו דבר נוסף, אמירה, כמו פיסל, תמונה, או כל יצירה אמנותית אחרת. אנחנו לא מצפים מיצירה אמנותית שתהיה פונקציונאלית, אבל אנחנו מצפים ממנה שתהיה בה אמירה, רעיון או מסר. זהו ההבדל בזה הרעיון. כדי להמשיך את ההבחנה, אפשר לומר, אם על הכסא הזה, לא ניתן לשבת בכלל, זה כבר הופך אותו לפסל וליצירת אמנות. אם אפשר לשבת עליו, אבל זה לא ממש נוח וזה גם לא עומד בדרישות המחיר, זהו עיצוב מוצר. טענה דומה נטענת לגבי תחום עיצוב תכשיטים. התכשיט המודרני והמעוצב כבר לא הכי נוח, הוא אינו עשוי מחומרים יקרים (כסף, זהב וכו') אלא חומרים אחרים (פרספקס, בד, עץ, אבן וכו'). גם כאן, המסר הוא שקובע והוא בראש סדר העדיפויות.

דוגמא נוספת: הכסאות של חנן דה-לנגה (מעצב ישראלי, שמלמד בבצלאל), שאיתן כמו מעצבים אחרים בתחומו, את עדיפות האמירה על תשיבות הפונקציה והארגונומיה.

השאלה היא תמיד: האם יש לך מה לומר, וכדי לאמר את זה אתה מנייס את הטכנולוגיה ואת השוק המתאים שהם הרבה הרבה פחות משמעותיים".

גם על הכיסאות של מוטי מזרחי (אמן פעיל מאוד, בוגר בצלאל ובונה פסלים סביבתיים בעיקר עשויים מתכת), לא ניתן לשבת. לכן מוטי מזרחי הוא לא מעצב אלא אמן".

אם כך, מי צורך עיצוב?

"ככל שהחברה צורכת יותר תרבות, כך היא תקיף את עצמה במוצרים או באובייקטים או ביצירות שמייצגים ערכים תרבותיים.

בוא נבחן את צרכיו של האדם. יש לנו צרכים חומריים וצרכים רוחניים. הצרכים הרוחניים שלנו באים לידי ביטוי בצורך באמונה דתית או בצורך באמנות כגון מוזיקה, אמנויות ויזואליות, ספרות, אדריכלות, תיאטרון וכו'. עיצוב המוצר, מצטרף לצרכים אלה והחברה שלנו זקוקה לעיצוב.

אנחנו מעצבים את החפצים הקרובים אלינו ביותר בחיי היומיום: מיטה, ארון, כסא, שולחן, כד, מנורה, כלי אוכל, ביגוד ותכשיט. כל אלה נמצאים אתנו במגע יומיומי ומדוע שלא יהיו מעוצבים בצורה שאינה בהכרח פונקציונלית".

כלומר אנחנו מבחינים בצורה די ברורה בין קבוצת תחומי האמנויות המוכרות שהזכרת כגון מוזיקה ואמנות ויזואלית למשל, לבין העיצוב של מוצרים שימושיים.

"ההבדל האישוני הוא שאל האמנויות הקלאסיות אנחנו הולכים ואיא אינה נמצאת בסביבתנו הקרובה ביותר. אנחנו הולכים למוזיאון, לתיאטרון, או לקונצרט.

בעיצוב, אנחנו מעצבים את המוצרים הקרובים אלינו ביותר, ישיש לנו מגע יומיומי איתם. באמצעות צורתם של המוצרים שסובבים אותנו, אנחנו בונים את ההוות שלנו, החפצים השימושיים שלנו, מייצגים את הטעם שלנו, את התרבות שלנו ואת הזהות התרבותית שלנו.

העיצוב מאפשר לספק לצרכנים שלו, צרכים תרבותיים באמצעות הסביבה הקרובה ביותר. חשוב לציין, שהצורך לספק צרכים תרבותיים אינו צורך חדש. אנחנו מוצאים עדויות רבות לכך שכבר האדם הקדמון הקיף את עצמו בחפצים יומיומיים שהיו עבורו ערכים תרבותיים".

תן דוגמא לסקורות העיצוב.

"לעיצוב האפריקאי למשל, הישגים עיצוביים מסדרגה ראשונה. העיצובים של אנשי השבטים האפריקאיים משלב צרכים פונקציונאליים ופולחניים. תוך שימוש באמצעים טכניים מוגבלים ביותר. היוצרים מצאו פתרונות חכמים ומתוחכמים שנבעו מהחסך הקיים ביכולות טכנולוגיות. אתה מסתכל על היצירות שלהם ואתה שואל את עצמך: איך הם הצליחו ליצור את הכל מגדע פשוט אחד? זאת דוגמא טובה להשקעה עצומה בכלים. ובחפצים יומיומיים ושימושיים. היה שם צורך רוחני והצורך הזה היה הציר שחייב אותם למצוא פתרונות אמנותיים. למרות החוסר ביכולות טכנולוגיים. דרך הריהוט, כלי האוכל, הביגוד, התכשיטים וחפצים סביבתיים נוספים עוברים גם מסרים רוחניים".

בסביבתנו הקרובה, הקולנוע כאמנות שהיא גם שימושית וגם מנהלת דיאלוג עם אמנות, הצליח לספק המוני אנשים. מה ההסבר שלך?

"הקולנוע לא הוגדר במקורו כאמנות יפה (Fine-art), אבל לקולנוע יש יכולת אמיתית לספק מאנויים רוחניים לצופים בו. הקולנוע מכיל, מצד אחד, סרטים שהם יצירות אמנותיות לכל דבר, כמו סרטים של פליני, ברגמן, קוראסאוה ובמאים בעלי אסכולה אמנותית ומצד שני, מספק גם צורכים בסיסיים יותר, לקהל רחב יותר. באמצעים פשוטים יותר ופחות "אמנותיים".

הקולנוע פלש לתחומו הפרטי של האדם דרך הטלוויזיה הרבה קודם כיון שהוא מוהל בתוכו את כל המדיות האחרות ליצירה אחת. הקולנוע מכיל סרטות, צילום, משחק, מוזיקה ומושפע גם מאמנויות ויזואליות. הקולנוע הוא דוגמא מצויינת למוצר שמכיל בתוכו מגוון עשיר של תחומים.

גם תחום העיצוב עובר תהליך דומה והוא מכיל מרכיבים המהווים מוצר שבא לספק מאנויים פונקציונליים ורוחניים בסביבה הקרובה ביותר של האדם. כאן כמובן, נשאלת השאלה החשובה, האם זהו רק ציר מרכיבים, או שיש כאן ציר מרכזי שסביבו מלוכדים המרכיבים האחרים. התשובה היא כי יש ציר מרכזי חשוב והוא האמירה".

תן לי דוגמא של האמירה.

"בימים אלו אני מסיים תהליך ארוך ומורכב של עיצוב חדר ההוצחה בבית חיל-האוויר בהרצליה. המשימה שעמדה לפניי היא לעוות על צורך מאוד מוגדר, עיצוב האובדן והשכול. למשפחות ולחברים של נופלים ממשפחת חיל-האוויר. היה צורך מאוד ברור: כיצד אנחנו רוצים לזכור את יקירנו. כמעצב, הגדרתי לעצמי את היעד שעומד לפניי, בדיוק כמו הגדרות לעיצוב מוצר פונקציונאלי. עמדו בפניי, באופן תיאורטי שתי צורות התייחסות: להגיב כאמן או להגיב כמעצב. כאמן, כנראה שהייתי יוצר פסל שמתקשר לנושאים הדלוזנטיים ומאוד ייתכן שהתוצאה היתה הנצחה שלי כאמן והצרכים של אוכלוסיית היעד לא היו מתמלאים. לא מצאתי לנכון, "לקחת טרמפ" על הסיטואציה ובחרתי להגיב כמעצב. כדי לקבל רקע מתאים ולפני קבלת כל החלטה עיצובית, ערכתי מפגשים אישיים ואינטימיים עם אנשים שהם קהל היעד: מפקדים בחיל, אלמנות ויתומים. שוחחתי איתם על הנושא. הקלטתי את השיחות ונראה שהדברים שהאמרו לא היו נאמרים בסיטואציות אחרות, מתוך כ-60 שעות הקלטה, ליקטתי, כאילו באמצעות פינצטה, כ-100 משפטים שמייצגים את העיקר והחשוב.

הרעיון שנבחר היה לצפות את כל קירות החלל בצילומי שמיים, על גבי לוחות אמודים זה לזה. גודל כל לוח 270x250 ס"מ ולכסות שטח של 270 מ"ר המכיל כמעט 100 לוחות. כל לוח הכיל משפט מייצג. כל מי שיכנס לחלל יגיש עטוף בשמיים וגם יוכל לקרוא את המשפטים. אלה משפטים מצוטטים, אותנטיים, אמיתיים והכי נכונים שאפשר. המדיה שבה בחרתי להשתמש הינה המדיה האמנותית. הבאתי את התחושות ואת הרגשות של בני האדם ממקום אחד למקום אחר.

נוצר דיאלוג עם האמנות. אבל יש כאן גם עשייה עיצובית, בכך שסיפקתי צורך והשתמשתי באמנות כפלטפורמה. מילאתי תפקיד של מעביר